

II. Проблеми спадкового права

DOI: 10.33498/opus-2019-02-091

Сергій Погрібний

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
суддя Касаційного цивільного суду
у складі Верховного Суду
(м. Київ, Україна)
pohribniy@gmail.com

УДК 347.6

ЗАДОВОЛЕННЯ ВИМОГ КРЕДИТОРА СПАДКОЄМЦЯМИ БОРЖНИКА ЗА ГРОШОВИМИ ЗОБОВ'ЯЗАННЯМИ: ОБРАННЯ ЕФЕКТИВНОГО СПОСОБУ СУДОВОГО ЗАХИСТУ

АНОТАЦІЯ. Стаття присвячена дослідженню особливостей судового розгляду вимог кредиторів до спадкоємців померлого боржника, визначенню та обранню ефективного способу захисту їхніх прав. Особливу увагу автор зосередив на питанні захисту прав кредитора, що виникли у договірному грошовому зобов'язанні зі спадкодавцем за його життя та ним не виконані, що охоплюють ті грошові зобов'язання, які виникли у зв'язку з укладеними спадкодавцем договорами, а також у зв'язку з його невиконанням (зокрема й неналежним виконанням).

Метою статті є визначення недоліків правового регулювання зазначених цивільних відносин, а також висвітлення власного бачення щодо запровадження оптимальних шляхів його удосконалення.

Встановлено, що зобов'язання за участю кредитора спадкодавця, окрім випадків, коли воно нерозривно пов'язане з особою спадкодавця, через що таке правовідношення смертю особи припиняється, продовжує існувати з попереднім змістом навіть у разі відкриття спадщини у зв'язку зі смертю. Спадкування як перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців) є підставою для універсального правонаступництва у цивільних правовідносинах, де відбувається лише заміна одного з їх учасників, а цивільні правовідносини продовжують існувати за основними своїми характеристиками. З'ясовано, що у разі смерті спадкодавця спадкоємці, які прийняли спадщину, не відмовилися від її прийняття, замінюють його особу в усіх правовідносинах, що існували на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок смерті спадкодавця.

У статті проаналізовано способи захисту порушених прав кредитора у разі смерті боржника у судовому порядку та зазначено про недоцільність використання кредитором у зазначених правовідносинах лише спеціального способу захисту, передбаченого в абзаці 2 ч. 2 ст. 1282 Цивільного кодексу України (ЦК України).

© Сергій Погрібний, 2019

Сергій Погрібний

Автор доходить висновку, що кредитор у спадкових правовідносинах наділений правом самостійно обрати спосіб захисту, передбачених як у загальному переліку способів захисту цивільних прав ст. 16 ЦК України, так і застосувавши спеціальний спосіб захисту, викладений в абзаці 2 ч. 2 ст. 1282 ЦК України. Наявність спеціального способу захисту певних цивільних прав та інтересів кредиторів спадкодавця не повинна виключати можливості застосування судом загальних способів захисту з переліку ст. 16 ЦК України.

Ключові слова: кредитор; спадкоємець; боржник; грошові зобов'язання; спосіб захисту; права; суд.

Цивілістичні дослідження, які на перший погляд є прикладними і мають на меті вирішення правових проблем суто практичного спрямування, досить часто отримують своє вирішення у площині теоретичних розвідок.

Розуміння ідей законодавця стає очевидним лише після досягнення його задуму, комплексно реалізованого у тих правових конструкціях, що втілені в актах цивільного законодавства загалом й у Цивільному кодексі України (далі – ЦК України)¹ зокрема. Водночас цей Кодекс як цілісний та системоутворюючий нормативно-правовий акт, у якому реалізовано та втілено певну правову ідеологію, залишається найскладнішим для розуміння і застосування правовим актом у сфері регулювання суспільних відносин. Наведена оцінка повною мірою стосується і багатьох аспектів та інститутів спадкового права, оскільки містить комплексне правове регулювання суспільних відносин, що виникають у сфері спадкування. До визначення ефективності запровадженого механізму правового регулювання тих чи інших суспільних відносин зводиться більшість наукових розвідок.

Питаннями визначення ефективного способу судового захисту прав кредиторів за вимогами до спадкоємців боржника у різні часи займалися Л. Гузь, Ю. Заїка, О. Кухарєв, О. Коротюк, О. Кот, В. Серебровський, О. Печений, Ю. Ходико та ін. Однак у дослідженнях зазначених авторів правова проблема задоволення вимог кредитора спадкоємцями боржника за грошовими зобов'язаннями в контексті визначення й обрання ефективного способу судового захисту цієї категорії учасників цивільних відносин не знайшла свого вирішення.

Метою дослідження є вивчення особливостей судового розгляду вимог кредиторів до спадкоємців померлого боржника в частині визначення та обрання ефективного способу захисту їхніх прав. Переважно предметом

¹ Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>> (дата звернення: 13.02.2019).

дослідження стали правовідносини, що виникли за життя спадкодавця, предметом яких були грошові зобов'язання.

Поставлено за мету визначити недоліки механізму правового регулювання зазначених цивільних відносин та запропонувати шляхи його вдосконалення.

Мета правового регулювання досліджуваних цивільних відносин

Правове регулювання цивільних відносин є дієвим впливом суб'єкта правового регулювання (учасників цивільних відносин або держави) на цивільні суспільні відносини шляхом установлення норм цивільного права (договірного чи статутного) та їх реалізації з метою впорядкування зазначених відносин відповідно до ідеальних моделей, закладених у цих нормах. Задіяння механізму правового регулювання суспільних відносин призводить до переведення правил, закладених у нормах цивільного права (договірного чи статутного), на реальну поведінку адресатів таких норм. Категорію механізму правового регулювання не можна розцінювати як таку, що охоплює практично всі явища правової дійсності, оскільки його призначенням є лише передання регуляторної енергії дій суб'єкта правового регулювання, у результаті яких створюється норма права, на цивільні суспільні відносини загалом (об'єкт цивільно-правового регулювання) та поведінку суб'єктів цивільних правовідносин зокрема (предмет правового регулювання). Саме тому структура механізму цивільно-правового регулювання окреслюється нормами цивільного права (початковий елемент механізму) та здійсненням цивільних прав і виконанням цивільних обов'язків, а за необхідності – захистом порушених цивільних прав (кінцевий елемент механізму). Інші правові явища до структури цього механізму не належать.

Такий механізм зв'язує між собою норму цивільного права (договірного чи статутного) та стан правопорядку в договірних цивільних відносинах, призводить до втілення у суспільних відносинах тих цілей правового регулювання, які закладені в нормах. В остаточному варіанті мета застосування механізму правового регулювання цивільних відносин полягає у приведенні таких відносин у стан їх впорядкованості, коли відбувається втілення у певних суспільних відносинах тих цілей правового регулювання, що первинно закладені законодавцем у сконструйованих ним нормах і правилах поведінки.

Механізм правового регулювання цивільних відносин передбачає побудову спочатку бажаної уявної моделі, що є ідеальною з точки зору держави та суспільства, – як стану врегульованості певних суспільних відносин. Сконструювавши таку ідеальну модель функціонування пев-

Сергій Погрібний

них суспільних відносин, законодавець за допомогою прийомів і засобів законодавчої техніки створює та запроваджує норми, правила поведінки, реалізація яких і має на практиці (у кожному конкретному випадку) забезпечити такий стан урегульованості цих відносин, які у сукупності створюють стан правопорядку в суспільстві зокрема та у державі загалом.

Досить часто пошук законодавцем зазначеної ідеальної моделі існування тих чи інших суспільних відносин полягає у віднайденні справедливого балансу інтересів різних суб'єктів, сторін відносин із метою запобігти виникненню спірних ситуацій. Прикладом пошуку такого справедливого балансу інтересів є запровадження в законі критеріїв надання власнику речі захисту проти незаконного володільця його майна. Так само законодавець здійснює пошук такого справедливого балансу між інтересами кредиторів спадкодавця та правомірними інтересами його спадкоємців.

Надання повної, тотальної переваги інтересам однієї сторони на шкоду іншій здатне порушити справедливий баланс, поставити під загрозу існування самого інституту спадкування як такого. Результатом пошуку такого справедливого балансу є, зокрема, конструкція статей 1281 та 1282 ЦК України.

Обов'язки спадкодавця як складова частина спадщини

Як зазначив Ю. Заїка:

Під час розробки нового ЦК України це питання привернуло увагу ряду як вітчизняних науковців, так і вчених ближнього зарубіжжя. Зобов'язання, які успадкував спадкоємець, умовно можна поділити на такі види: зобов'язання з передачі майна, що виникло з укладених спадкодавцем договорів про передачу майна (зберігання, оренда, перевезення тощо); грошові зобов'язання, що виникли у зв'язку з укладеними спадкодавцем договорами (наприклад, обов'язок сплатити за куплену річ); зобов'язання, що виникли у зв'язку з неналежним виконанням спадкодавцем укладених договорів (обов'язок сплатити штраф, неустойку, пеню); зобов'язання, що виникли із заподіянням спадкодавцем шкоди; зобов'язання, що виникли у зв'язку із набуттям чинності рішення суду, за яким спадкодавець повинен був відшкодувати моральну шкоду².

З огляду на мету цієї статті, у ній знайшли своє висвітлення питання захисту прав кредитора, що виникли у договірному грошовому зобов'язанні спадкодавця за його життя та ним не виконані, що охоплюють

www.pravoua.com.ua

² Ю Заїка, *Спадкове право в Україні: становлення і розвиток: монографія* (КНТ 2007) 75.

грошові зобов'язання, які виникли у зв'язку з укладеними спадкодавцем договорами, а також у зв'язку з невиконанням (зокрема неналежним виконанням, а так само у разі невиконання, що відбулося виключно з причини смерті) спадкодавцем укладених договорів.

Насамперед, проаналізуємо характер правонаступництва у спадкових цивільних правовідносинах.

*Спадкування як підстава універсального правонаступництва
у цивільних відносинах*

Принципове значення має визначення, що зобов'язання за участю кредитора спадкодавця (окрім випадків, коли воно нерозривно пов'язане з особою спадкодавця і припиняється внаслідок його смерті) продовжує існувати з попереднім змістом навіть у разі відкриття спадщини у зв'язку зі смертю.

Тривалий період часу панівним у науці радянського цивільного права був підхід, згідно з яким борги спадкодавця не входили до спадкової маси, проте у цьому питанні вітчизняний законодавець обрав інший підхід, відійшовши від першої радянської традиції, в основі якої було заперечення можливості спадкування усіх цивільних прав та обов'язків.

В. Серебровський зазначав:

Спадкоємець стає наступником сукупності належних померлій особі майнових прав, які переходять у спадщину, не змінюючи свого змісту, а сам перехід цих прав здійснюється одночасно і відразу – одним актом. Тому спадкування є загальним або універсальним правонаступництвом. Спадкоємець вступає у ті права, які належали померлій особі. Вступаючи у права, належні померлому, спадкоємець – правонаступник спадкодавця не потребує для набуття кожної окремої частини спадкового майна наявності тих умов, які вимагаються в разі набуття кожної з цих частин майна окремо (зокрема, передання речі, відступлення права вимоги тощо)³.

У статтях 1216, 1218 ЦК України однозначно визначено, що до складу спадкової маси разом із речами і правами (активом) також входять обов'язки спадкодавця, дійсні на момент відкриття спадщини.

Отже, спадкування як перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців) (ст. 1216 ЦК України) є підставою для універсального правонаступництва у цивільних правовідносинах. У такому разі відбувається зміна суб'єктного складу у правовідношенні, тобто цивільні правовідносини

³ В Серебровский, *Очерки советского наследственного права* (Статут 1997) 64-5.

Сергій Погрібний

існують безперервно, не припиняючись, відбувається лише заміна одного з їх учасників.

Основною метою універсального правонаступництва є збереження стабільності цивільного обороту за допомогою забезпечення заміни третіми особами особи, яка вибула зі складу учасників цивільного обороту.

За правилом ст. 1218 ЦК України до складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті.

Зазначені положення законодавства необхідно розуміти так, що у подібних випадках не відбувається припинення одних правовідносин і виникнення інших – правовідносини за змістом і природою продовжують існувати за основними своїми характеристиками. Таким чином, у разі смерті спадкодавця спадкоємці, які прийняли спадщину, не відмовилися від її прийняття, замінюють його особу у всіх правовідносинах, що існували на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок смерті спадкодавця.

Необхідно враховувати, що спадкування – це зазвичай вольовий акт (за окремими винятками), під час вчинення якого спадкоємець свідомо приймає рішення про прийняття спадщини або свідомо не користується правом відмовитися від такого прийняття спадщини. Тобто у другому прикладі наявність безпосереднього волевиявлення презюмується у разі, якщо особа проживала зі спадкодавцем на момент відкриття спадщини і не відмовилася від її прийняття, або якщо законний представник неповнолітньої чи недієздатної особи не відмовився від прийняття спадщини, діючи в інтересах особи, представником якої він є.

Н. Черногор вважає: 'Приймаючи спадщину, спадкоємець може навіть і не передбачати, що саме входить до її складу'⁴. Деякі науковці зазначають:

Втім, обов'язки спадкодавця – це та частина спадщини, в прийнятті якої, безумовно, спадкоємці не заінтересовані. Навіть у юридичній літературі у дослідженні значення спадкування увага акцентується передусім на спадкуванні як на підставі й способі набуття права власності⁵.

Проте, з огляду на вольовий критерій, у цивільних правовідносинах прийнято вважати, що кожен спадкоємець діє добросовісно, як добрий господар, який є виваженим, передбачливим і розсудливим під час прий-

www.pravoua.com.ua

⁴ Н Черногор, 'Відповідальність спадкоємців за борги спадкодавця: проблема потребує законодавчого вирішення' (2013) 15 Часопис цивілістики 31.

⁵ И Спасибо-Фатеева и О Печеный и другие, *Харьковская цивилистическая школа: грани наследственного права: монография* (Спасибо-Фатеева И ред, Право 2016) 368.

няття юридично значущих рішень та обрання варіанта власної поведінки. Дотримання наведених вимог забезпечуватиме стабільність цивільного обороту.

Загальною засадою цивільного права є принцип справедливості, добросовісності та розумності (п. 6 ч. 1 ст. 3 ЦК України), що покладає певні обов'язки на особу під час обрання можливого варіанта поведінки, справедливо очікуваної іншими учасниками цивільних відносин.

І. Главач зазначає: 'Дійсно, положення ЦК України не зобов'язують учасників спадкових правовідносин з'ясувати наявність усіх боргів, які спадкоємець мав за життя, та всіх кредиторів, які мають право вимоги за такими боргами'⁶. Проте, очевидно, що інші учасники цивільних відносин, зі свого боку, обираючи варіант власної поведінки у цивільних відносинах, мають право розраховувати на те, що поведінка їхніх контрагентів має бути очікуваною та об'єктивно розумною.

Порядок задоволення вимог кредитора спадкодавця

У положеннях ЦК України про порядок задоволення вимог кредитора спадкодавця в імперативному порядку законодавцем реалізована модель пошуку справедливого балансу між законними інтересами та правомірними очікуваннями кредитора спадкодавця і відповідними зустрічними інтересами спадкоємців. Дотримання цього балансу полягає, з одного боку, у забезпеченні можливості задоволення вимог кредитора спадкодавця зі спадкового майна, а з другого – без порушення майнових прав та інтересів спадкоємців такої особи.

Забезпечення цього балансу законодавець бачить у встановленні обмеження, згідно з яким спадкоємці боржника повинні відповідати за його зобов'язаннями в межах вартості майна, одержаного у спадщину. За правилом ч. 1 ст. 1282 ЦК України спадкоємці зобов'язані задовольнити вимоги кредитора повністю, але в межах вартості майна, одержаного у спадщину. Кожен зі спадкоємців зобов'язаний задовольнити вимоги кредитора особисто у розмірі, який відповідає його частці у спадщині.

Спадкування є способом безоплатного набуття майна, а тому стягнення боргів спадкодавця з його спадкоємців та покладення на них його майнових обов'язків у межах вартості отриманої спадщини є справедливим у співвідношенні із законними інтересами та правомірними очікуваннями кредитора (кредиторів).

Врахування вартості спадщини дає підстави стверджувати, що спадкоємець може задовольнити вимоги кредитора спадкодавця коштом

⁶ І Главач, 'Реалізація прав кредитора у спадковому правовідношенні крізь призму законодавчого регулювання' [2016] 2(14) Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького 172.

Сергій Погрібний

іншого власного майна, що не входить до складу спадщини, якщо успадковане майно становить для спадкоємця більший інтерес, ніж те власне майно, яке спадкоємець може передати кредитору на погашення заборгованості, виконавши таким чином зобов'язання померлого.

Визнання за кредитором права на захист

За загальним правилом, законодавець зберігає за кредитором право вимоги у разі смерті боржника. У такому випадку відбувається правонаступництво, яке є транслятивним, тобто таким, що переносить права та обов'язки на нового боржника.

Право на захист є складовою будь-якого суб'єктивного права. Визнавши за особою певне цивільне право, законодавець тим самим визнає за кредитором право вимагати надання захисту, зокрема й у судовому порядку. Таким чином, суб'єктивне цивільне право – це визначені змістом норми цивільного права та породжувані відповідним юридичним фактом вид і міра можливої поведінки суб'єкта цивільних відносин (зокрема договірних), що включає право на власну поведінку, право розраховувати на відповідну правомірну поведінку зобов'язаного суб'єкта та право на захист.

У зв'язку з цим постає питання про обрання кредитором способу захисту, який відповідав би природі досліджуваних цивільних відносин.

Згідно з абзацом 1 ч. 2 ст. 1282 ЦК України вимоги кредитора спадкоємці зобов'язані задовольнити шляхом одноразового платежу, якщо домовленістю між спадкоємцями та кредитором не встановлено інше. В абзаці 2 зазначеної статті сформульоване правило, за яким у разі відмови від одноразового платежу суд за позовом кредитора накладає стягнення на майно, яке було передане спадкоємцям у натурі.

На думку О. Кухарева:

Належним способом захисту прав кредиторів у відносинах, пов'язаних із наступництвом боргів спадкодавця, є накладення стягнення на майно, яке було передане спадкоємцям у натурі. Такий спосіб захисту є спеціальним, а тому можна стверджувати, що правові можливості кредитора суттєво звужені, а отже, звернення до суду із позовом до спадкоємця боржника про стягнення грошових сум не може вважатися належним способом захисту в розумінні частини другої статті 1282 ЦК України. У зв'язку з цим науковець вважає правильною позицію тих судів, які відмовляють у позові кредиторам спадкодавця у зв'язку з неправильним обранням позивачем способу захисту з урахуванням положення частини третьої статті 16 ЦК України, за змістом якого суд може відмовити

у захисті цивільного права або інтересу в разі, якщо обраний позивачем спосіб не відповідає вимогам закону⁷.

Дещо відмінну від цієї позицію обстоює О. Коротюк, який вважає:

Якщо спадкоємці не задовольняють вимоги кредитора у межах вартості спадкового майна згідно з правилом, викладеним в абзаці першому частини другої статті 1282 ЦК України, кредитор може за позовом до спадкоємців стягнути успадковане ними майно в примусовому порядку. І виключно у тому випадку, якщо на момент пред'явлення вимоги спадкове майно виявиться (буде) відчуженим спадкоємцями, цей автор визнає за кредитором право на стягнення суми його вартості (зі спадкоємців, які прийняли спадщину)⁸.

М. Дякович розуміє зазначене положення ЦК України як таке, 'що надає кредитору право вимагати стягнення боргу спадкодавця з його майна, переданого спадкоємцям в натурі'⁹.

Із таким підходом і відповідною йому судовою практикою погодитися не можна. З метою здійснення аналізу необхідно розділити дослідження зазначеної проблеми на два питання: 1) стосуватиметься можливості застосування загальних способів захисту цивільних прав у разі наявності можливості застосування і спеціальних способів захисту; 2) можливості для суду відмовити у наданні захисту порушеного права в разі обрання такого способу захисту, що не відповідає вимогам закону.

Відповідно до усталеної судової практики суди традиційно визнавали за кредиторами спадкодавця право на вимогу до спадкоємців щодо виконання зобов'язань попереднього боржника (спадкодавця).

Л. Гузь визнає за кредитором право вимагати від суду стягнення боргу з майна спадкодавця, переданого спадкоємцю в натурі, у разі його відмови здійснити одноразовий платіж та за відсутності домовленості між учасниками таких правовідносин¹⁰. На обґрунтування такого підходу автор навів посилання на п. 27 постанови Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 р. № 7 "Про судову практику у справах про спадкування"¹¹, згідно з яким, якщо спадкоємець прийняв спадщину стосовно нерухомого майна, але зволікає з виконанням обов'язку, перед-

⁷ О Кухарев, *Актуальні питання спадкового права в судовій практиці: практичний посібник* (Алерта 2017) 131-2.

⁸ О Коротюк, *Спадкове право: Коментар до книги І Цивільного кодексу України* (ОВК 2017) 215.

⁹ О Дзера та Н Кузнецова та В Луць (за ред), *Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України* (5-те вид, Юрінком Інтер 2013) 1087.

¹⁰ Л Гузь, *Практика застосування спадкового права в судовій та нотаріальній діяльності* (Право 2015) 677.

¹¹ Про судову практику у справах про спадкування: постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 р. № 7 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-08>> (дата звернення: 13.02.2019).

Сергій Погрібний

баченого ст. 1297 ЦК України, зокрема з метою ухилення від погашення боргів спадкодавця, кредитор має право звернутися до нього з вимогою про погашення заборгованості спадкодавця, розмір якої може бути визначений відповідно до правил ст. 625 цього Кодексу.

Обрання кредитором способу захисту своїх прав

У статті 16 книги першої розділу I “Основні положення” ЦК України визначені загальні способи захисту цивільних прав та інтересів. Ці способи захисту є універсальними для всіх правовідносин і можуть бути застосовані особою для врегулювання спірних правовідносин. Застосовувані способи захисту цивільних прав мають відповідати характеру спірних правовідносин та природі спору, що існує між сторонами.

Як обгрунтовує О. Кот:

Уповноважена особа для захисту свого права може використовувати будь-який спосіб чи способи захисту як із числа загальних, так і спеціальних. За відсутності нормативно визначеного способу (способів) захисту особа, чий права порушені, вправі запропонувати належний спосіб захисту цивільних прав. Застосування способу захисту визначається виключно критерієм його належності, а не механістичним співвідношенням загальних та спеціальних способів захисту. При конкуренції спеціальних способів захисту застосуванню підлягає той, що відповідає особливостям спірних матеріальних правовідносин і є належним¹².

Очевидно, з такою точкою зору необхідно погодитися, оскільки аналіз структури та змісту ЦК України дає підстави для висновку, що застосування спеціальних способів захисту, які визначені законодавцем для захисту окремих категорій цивільних прав, не виключає можливості також застосовувати й загальні способи захисту цивільних прав та інтересів.

Саме такий спеціальний спосіб захисту прав кредитора в разі смерті боржника у договірному зобов’язанні передбачений, зокрема, абзацом 2 ч. 2 ст. 1282 ЦК України, за змістом якого в разі відмови від одноразового платежу суд за позовом кредитора накладає стягнення на майно, яке було передане спадкоємцям у натурі.

Оцінімо ефективність та дієвість цього спеціального способу захисту.

На думку Ю. Ходико, закріплений у ст. 1282 ЦК України правовий механізм є хибним і певною мірою недосконалим для забезпечення задоволення майнових інтересів кредиторів спадкодавця. У разі відмови спадкоємця від одноразового платежу суд за позовом кредитора накладає стягнення на майно, яке було передане спадкоємцям у натурі (абзац 2 ч. 2

www.pravouia.com.ua

¹² О. Кот ‘Проблеми здійснення та захисту суб’єктивних цивільних прав’ (автореф дис д-ра юрид наук, Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака 2017) 4.

ст. 1282 ЦК України). Проте автор пропонує уявити таку ситуацію, що майно, яке було отримано спадкоємцями, може мати достатню вартість для задоволення вимог кредитора, але бути малоліквідним, або за цим майном кредиторам важко забезпечити контроль і його збереження (наприклад, коштовності), щоб у подальшому задовольнити свої вимоги. Обмежувати обсяг відповідальності спадкоємців межами вартості спадкового майна автор вважає правильним. Водночас обмеження можливості кредиторів задовольняти свої вимоги виключно з отриманого майна є неефективним і недоцільним¹³.

Погоджуючись з оцінкою недосконалості способу захисту прав кредиторів, сформульованого в абзаці 2 ч. 2 ст. 1282 ЦК України, необхідно застерегти, що категорія “звернення стягнення” у кодексі тлумачиться як примусова реалізація майна боржника з метою задоволення завдяки отриманим від реалізації коштів вимог кредитора. Задоволення вимог кредитора шляхом безпосереднього звернення стягнення на майно боржника, зокрема визнання права власності на нього за кредитором, передбачена, наприклад, для іпотеки. Проте для реалізації такого способу стягнення стосовно іпотеки в законі сконструйовано певні правові механізми, що не можуть бути механічно застосовані для реалізації ст. 1282 ЦК України.

Також необхідно застерегти, що спосіб захисту прав кредитора спадкодавця, передбачений в абзаці 2 ч. 2 ст. 1282 ЦК України, не може розглядатись як єдино можливий, що передбачений законодавцем задля захисту кредиторів у досліджуваній правовій ситуації.

У наведеній правовій нормі сформульовано спеціальний, який є додатковим за своєю правовою природою, спосіб захисту цивільних прав та правомірних інтересів кредитора спадкодавця в разі, якщо спадкоємці не виконують його вимог. Ані зі змісту, ані з системного аналізу наведеного правила у зв'язку з іншими нормами ЦК України неможливо сформулювати зрозумілі доводи на користь висновку про наявність будь-яких об'єктивних і розумних підстав визнавати такий спосіб захисту виключним та єдино можливим. Отже, застосування правил ст. 1282 ЦК України не виключає можливості застосування альтернативного способу захисту, зокрема п. 5 ч. 2 ст. 16 ЦК України про примусове виконання обов'язку в натурі.

Тлумачення ст. 1282 ЦК України не в сукупності з комплексом інших норм ЦК України позбавить кредитора права на захист своїх цивільних прав та інтересів у тому випадку, якщо на час його звернення до суду

¹³ Ю Ходико, ‘Щодо особливостей правового режиму об'єкта спадкового правовідношення’ [2016] 1(40) Науковий вісник Ужгородського національного університету 90.

Сергій Погрібний

з відповідною позовною вимогою майно, яке було передано спадкоємцю в натурі, не збереглося.

Відповідно до структури ЦК України кредитор має право обирати один з усіх способів захисту, які надаються йому законом, якщо інше правило в імперативному порядку не визначено у цивільному законі. При цьому вибір способу захисту кредитор здійснює на власний розсуд.

Згідно зі ст. 5 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України)¹⁴ застосований судом спосіб захисту цивільного права має відповідати критерію ефективності, тобто він має бути дієвим, а наслідком його реалізації повинно бути відновлення порушених майнових або немайнових прав та інтересів управомоченої особи.

Таке розуміння права кредитора на обрання ефективного способу захисту не порушуватиме прав та інтересів спадкоємців, оскільки завжди в основі вирішення питання про прийняття спадщини лежить вольовий акт, пов'язаний із наміром спадкоємця прийняти спадщину.

Такі висновки повною мірою відповідають позиції Європейського суду з прав людини щодо оцінки належності обраного позивачем способу захисту та його ефективності з точки зору ст. 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, викладеній у рішенні від 15 листопада 1996 р. у справі “*Chahal v. the United Kingdom*” (заява №22414/93, [1996] ECHR 54¹⁵). Отже, ефективний спосіб захисту повинен забезпечити поновлення порушеного права, а в разі неможливості такого поновлення – гарантувати особі можливість отримання нею відповідного відшкодування. Тим більше, що пріоритет норм міжнародного права за наявності колізій із внутрішнім законодавством надає судам України досить широкі повноваження в обранні джерела права задля вирішення конкретного спору.

Саме таке розуміння особливостей захисту прав кредиторів у спадкових відносинах відповідає основній меті цивільного права, якою є забезпечення стабільності цивільного обороту.

Висновки. Зважаючи на наведене, обґрунтованими є висновки, відповідно до яких кредитор спадкодавця має право вимагати з його спадкоємців стягнення суми заборгованості за договорами (наприклад, кредитними), оскільки обов'язок спадкоємців боржника перед таким кредитором спадкодавця полягає у поверненні сум боргу та інших нарахувань за договором, що виникли до дня смерті спадкодавця, але в межах

www.pravoua.com.ua

¹⁴ Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV <<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>> (дата звернення: 13.02.2019).

¹⁵ *Chahal v. the United Kingdom*: Court Judgment 15.11.1996. App. 2414/93 <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58004>> (accessed: 13.02.2019).

вартості одержаного у спадок майна та згідно з розміром часток кожного з них.

Цивільне право, яке оперує категоріями “розумність”, “добросовісність”, “справедливість” передбачає дієві засоби захисту порушених прав, а отже, створює усім учасникам цивільних відносин підстави розраховувати на те, що поведінка інших учасників буде виваженою, розсудливою та добросовісною. З огляду на це, рішення кожного спадкоємця про прийняття певної спадщини має бути зваженим та розсудливим, він має діяти як *Bonus pater familias* (добрий господар), усвідомлюючи, що разом з активом до складу спадщини також входить і спадковий пасив.

Кредитор у спадкових правовідносинах наділений правом як самостійно обрати спосіб захисту, передбачений у загальному переліку способів захисту цивільних прав (ст. 16 ЦК України), так і застосувати спеціальний спосіб захисту, викладений в абзаці 2 ч. 2 ст. 1282 ЦК України.

Наявність спеціального способу захисту певних цивільних прав та інтересів не повинна виключати можливості застосування судом загальних способів захисту з переліку ст. 16 ЦК України.

Суди не мають права відмовляти у захисті порушеного права у зв'язку з невідповідністю обраного способу захисту вимогам закону. Обраний позивачем спосіб захисту повинен відповідати правовій природі порушених цивільних прав, бути ефективним, тобто сприяти відновленню порушеного права, а його застосування – призводити до дієвого впливу на спірну правову ситуацію.

Категорія належного способу захисту, яка раніше застосовувалася у практиці Верховного Суду України як підстава для відмови у позові в разі, якщо такий спосіб визнавався неналежним, не має підстав для подальшого застосування у практиці новоствореного Верховного Суду. Визначальною для останнього повинна бути категорія ефективного способу захисту, запроваджена в новітніх процесуальних кодексах (ст. 5 ЦПК України у редакції Закону України від 3 жовтня 2017 р. № 2147-VIII).

Визначений в абзаці 2 ч. 2 ст. 1282 ЦК України спосіб захисту, який передбачає, що в разі відмови від одноразового платежу суд за позовом кредитора накладає стягнення на майно, яке було передане спадкоємцям у натурі, не є ефективним та досконалим, оскільки в чинному законодавстві відсутній дієвий механізм його реалізації та застосування на практиці.

REFERENCES

List of legal documents

Legislation

1. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [The Civil Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy [the Law of Ukraine] vid 16 sichnia 2003 r. № 435-IV <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>> (accessed: 13.02.2019) (in Ukrainian).
2. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [The Code of Civil Procedure of Ukraine]: Zakon Ukrainy [the Law of Ukraine] vid 18 bereznia 2004 r. № 1618-IV <<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>> (accessed: 13.02.2019) (in Ukrainian).

Cases

3. Chahal v. the United Kingdom: Court Judgment 15.11.1996. App. 2414/93 <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58004>> (accessed:13.02.2019) (in English).
4. Pro sudovu praktyku u spravakh pro spadkuvannia [On the Court Practice in Inheritance Cases]: postanova plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy [Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine] vid 30 travnia 2008 r. № 7 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-08>> (accessed: 13.02.2019) (in Ukrainian).

Bibliography

Authored books

5. Huz L, *Praktyka zastosuvannia spadkovoho prava v sudovii ta notarialnii diialnosti [Practice of Inheritance Law Application in Court and Notarial Activities]* (Pravo 2015) (in Ukrainian).
6. Kukhariev O, *Aktualni pytannia spadkovoho prava v sudovii praktytsi: Praktychnyi posibnyk [Topical Issues of Inheritance Law in Judicial Practice: Practical Guide]* (Alerta 2017) (in Ukrainian).
7. Korotyiuk O, *Spadkove pravo: Komentar do knyhy I Tsyvilnoho kodeksu Ukrainy [Inheritance Law: Commentary on Book 1 of the Civil Code of Ukraine]* (OVK 2017) (in Ukrainian).
8. Serebrovskij V, *Ocherki sovetskogo nasledstvennogo prava [Essays on the Soviet Law of Inheritance]* (Statut 1997) (in Russian).
9. Zaika Yu, *Spadkove pravo v Ukraini: stanovlennia i rozvytok: monohrafiia [Inheritance Law in Ukraine: Establishment and Development: Monograph]* (KNT 2007) (in Ukrainian).

Edited books

10. Dzera O ta Kuznietsova N ta Luts V (za red), *Naukovo-praktychnyi komentar Tsyvilnoho kodeksu Ukrainy [Scientific and Practical Commentary on the Civil Code of Ukraine]* (5th edn, Yurinkom Inter 2013) (in Ukrainian).
11. Spasibo-Fateeva I i Pechenyj O i drugie, *Har'kovskaja civilisticheskaja shkola: grani nasledstvennogo prava: monografija [Kharkov School of Civil Law: the Facets of Inheritance Law: Monograph]* (Spasibo-Fateeva I red, Pravo 2016) (in Russian).

Journal articles

12. Chernohor N, 'Vidpovidalnist spadkoiemtsiv za borhy spadkodavtsia: problema potrebuie zakonodavchoho vyrishennia' ['Liability of Heirs for Debts of the Testator: the Issue Requires Legislative Solution'] (2013) 15 Chasopys tsyvilistyky (in Ukrainian).

13. Hlavach I, 'Realizatsiia prav kredytora u spadkovomu pravovidnoshenni kriz pryzmu zakonodavchoho rehuliuвання' ['Implementation of Creditor's Rights in Hereditary Legal Relations through the Prism of Legislative Regulation'] [2016] 2(14) Naukovo-informatsiyni visnyk Ivano-Frankivskoho universytetu prava imeni Korolia Danyla Halytskoho (in Ukrainian).
14. Khodyko Yu, 'Shchodo osoblyvostei pravovoho rezhymu ob'iekta spadkovoho pravovidnoshennia' ['On the Specific Aspects of the Legal Regime of the Object in Hereditary Legal Relations'] (2016) 40 Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu (in Ukrainian).

Thesis abstracts

15. Kot O, 'Problemy zdiisnennia ta zakhystu sub'iektyvnykh tsyvilnykh prav' ['Issues of Exercise and Protection of Subjective Civil Rights'] (avtoref dys d-ra yuryd nauk, Naukovo-doslidnyi instytut pryvatnoho prava i pidpriemnytstva imeni akademika F H Burchaka 2017) (in Ukrainian).

Serhii Pohribnyi

SATISFACTION OF CREDITOR'S CLAIMS BY HEIRS
OF THE DEBTOR UNDER MONETARY OBLIGATIONS:
SELECTING AN EFFICIENT JUDICIAL REMEDY

ABSTRACT. The article aims at studying the specific aspects pertaining to court proceedings with regard to creditors' claims against heirs of a deceased debtor, and also to determining and selection of an efficient remedy for protection of their rights. The author gives a special focus to such an issue as protection of creditor's rights which arose in the contractual monetary obligation with the testator while the latter was alive but remained unfulfilled by him/her, which cover the monetary obligations arising in connection with the contracts entered into by the testator, as well as in connection with non-performance of the same (including improper performance).

The purpose of the article is to determine the shortcomings present in legal regulation of these civil relations, and also to present the author's own vision regarding the introduction of the best ways to improve it.

The author establishes that the obligation involving the testator's creditor continues to be valid with the prior content even in case of commencement of succession in connection with death, except when this obligation is inextricably linked to the personality of the testator and thus such legal relations are terminated by the person's death. Inheritance as a transfer of rights and obligations (estate) from an individual who died (the testator) to other persons (heirs) is the basis for universal succession in civil relations, where only a replacement of one of their participants occurs and civil legal relations continue and maintain their main characteristics. The article demonstrates that in the event the testator dies, his/her heirs who accepted the inheritance and did not refuse to accept it, replace him/her in all of the legal relations which existed at the time of commencement of succession and did not cease due to the testator's death.

The article analyzes how the violated rights of the creditor may be protected in court if the debtor died, and indicates that in these legal relations it is inexpedient for the creditor

Сергій Погрібний

to use only the special remedy provided for in paragraph 2, Part 2, Article 1282 of the Civil Code of Ukraine (Ukraine's CC).

The author reaches the conclusion that a creditor in hereditary relations is entitled at own discretion to choose the legal remedy prescribed in the general list of means for protecting civil rights under Article 16 of Ukraine's CC, or to apply a special remedy provided for in paragraph 2, Part 2, Article 1282 of Ukraine's CC. The availability of a special remedy protecting certain civil rights and interests of the testator's creditors should not exclude the possibility for the court to apply general remedies provided for in the list under Article 16 of Ukraine's CC.

KEYWORDS: creditor; heir; debtor; monetary obligations; legal remedy; rights; court.